

РОЛЬ ШКОЛИ У ВИХОВАННІ СЕРЕД МОЛОДІ КУЛЬТУРИ ВІЛЬНОГО ЧАСУ

У статті здійснено аналіз ролі школи у вихованні серед молоді культури вільного часу. На основі власного дослідження, проведеного серед учнів початкових шкіл, гімназій та ліцеїв міста Сопот, представлено стан шкільної діяльності на рівні навчальних програм та змісту уроків, орієнтованих на покращення у вказаній групі знань про культуру вільного часу. На основі використаної тематичної літератури та власних спостережень вказано найважливіші завдання в системі початкової та середньої освіти для покращення існуючої ситуації. Поєднання теоретичних знань і даних дослідження дало змогу дійти ґрунтовних висновків про стан вивчення проблеми та запропонувати певні рішення. Стаття є спробою ініціювати подальші паралельні дослідження та порівняльні студії міжрегіонального й міжнародного масштабу.

Ключові слова: виховання, школа, молодь, культура вільного часу.

© Тадеуш Лапіан, 2018

Вступ. Школа — це місце, яке відіграє важливу роль в організації дозвілля учнів. Сьогодні діти та підлітки мають набагато більше вільного часу, ніж декілька років тому. Це пов'язано з реформами польської освіти та суттєвим полегшенням процесу самоосвіти. Ще декілька років тому учень не щодня готувався до уроків за допомогою таких посередників, як Інтернет, копіювальний пристрій або комп'ютер. Змінилися також основи навчальних програм, а з ними і результативні навчальні плани, що нерідко позначається на різних освітніх етапах, зокрема діти менше часу витрачають на самостійне виконання домашніх завдань. Однак школа, крім іншого, має нести відповідальність за організацію дозвілля учнів (Rechnio, 2006).

Актуальність дослідження. Зазначене питання розглядали у своїх працях такі польські дослідники, як Р. Хоміч, А. Гурска, М. Гурскі, Л. Корпович, Б. Рехньо, Т. Рембес, М.-Б. Возьняк, М. Желязкевич та ін., їхні погляди висвітлено в межах нашої статті. Зараз активно розробляються нові навчальні програми, оскільки початкова й середня освіта в Польщі перебуває у фазі глибокої реконструкції (перехід з системи: початкова школа (6 класів) — гімназія (3 класи) — ліцей (3 класи) — на початкову школу (8 класів) — ліцей (4 класи)). Ця тематична проблема є не вирішеною і перебуває на ранній стадії опрацювання.

Мета дослідження полягає у спробі виокремити основні складові, які стимулюють у школярів потребу використовувати елементи культури вільного часу у своєму житті.

Предметом вивчення є власне роль школи як одного з основних компонентів у процесі

виховання серед молодого покоління культури вільного часу, а **об'єктом** — група сопотських (м. Сопот, Республіка Польща) учнів початкових шкіл, гімназій і ліцеїв у контексті прищепленої їм культури дозвіллевої діяльності.

Зазначене вище видається очевидним, але вирішити цю проблему нелегко з кількох причин. По-перше, діти та підлітки не хочуть брати участь у навчальних заходах, запропонованих школою. При цьому вдома вони залюбки сидять годинами перед екраном комп'ютера. Форми проведення вільного часу, які може запропонувати сучасна польська школа, пов'язані, насамперед, з учительським складом, який має спеціальну підготовку, та фінансовими ресурсами. Це, зокрема, шкільна світлиця, кола зацікавлень, предметні кола, організації, що діють на території шкіл, шкільні спортивні клуби, масові заходи, пов'язані з організацією різних святкувань та акцій, тощо (Górski, 2003).

Факт перебування молоді людини в групі однолітків уже сам по собі є виховним елементом, оскільки впливає на відповідну поведінку учня, що стосується співпраці, групової солідарності, дружби. Заходи, організовані школами у вільний від занять час, повинні виконувати свої завдання у сфері формування правильних взаємин, що встановлюються в суспільстві. Вони мають навчати учнів відповідно організовувати власне дозвілля, тобто час між наукою та рекреацією й відпочинком (Toczek-Werner, 2007). Крім того, ці заходи дають змогу розвивати власні інтереси та потребу самореалізації, що важливо для молоді людини.

Велике значення має питання підготовки школи до активного відпочинку учнів у віль-

ний час. Тут у нагоді можуть стати позакласні заняття, а також такі обов'язкові уроки, як, наприклад, фізичне виховання. Під час занять з фізичної культури учні мають навчатися не лише ігор і вправ, а й принципів здорового способу життя, конкуренції та співпраці, які в кінцевому результаті впливають на функціонування особистості в суспільстві. Адже важливо, щоб у молодих людей з'явилося почуття відповідальності за власне здоров'я.

На нашу думку, школа має відігравати значущу роль у вихованні культури вільного часу, роблячи акцент на тих можливостях, які випливають з активного проведення дозвілля. Проте польські навчальні заклади не завжди правильно й ефективно здійснюють цю функцію. Це зумовлено низкою причин, серед яких, зокрема, кількість уроків фізичної культури. І хоч реформи, здійснені в середній освіті останніми роками, збільшили кількість годин, відведених на заняття спортом, проте, розглядаючи основний навчальний план у контексті підготовки до виховання культури вільного часу, цього виявляється недостатньо. Крім того, дуже важливим елементом, що впливає на маргіналізацію освіти в галузі культури дозвілля, є брак фінансування у створенні місць, де школярі могли б цікаво провести час під керівництвом кваліфікованих спеціалістів. Тут спостерігаємо або знищення спортивних споруд у школах, або повну їх відсутність. Крім того, з'ясувалося, що вчителі не завжди добре підготовлені до проведення активного дозвілля. Проте навіть якщо вони готові до цього і включають такий зміст у свої плани, то не завжди чесно реалізують їх, надаючи перевагу іншим заходам.

Частим випадком є також ненадійна реалізація програмних завдань. На уроках з фіз-

культури мало уваги приділяється обговоренню питань, пов'язаних з необхідністю фізичної активності молоді людини та організацією дозвілля. Цей час використовується для конкретних фізичних вправ, звичайно, дуже важливих, але, не підкріплені теоретичними знаннями, вони можуть видатися учням безглуздими і стати прикритим шкільним обов'язком. На цьому етапі виникає питання добровільного вибору форми діяльності у навчальних закладах. Однак під час обов'язкових уроків з фізкультури це неможливо, адже вчитель сам добирає вправи або ігри. Єдине рішення — позакласні заняття, під час яких школярі можуть самі вибирати, чи хочуть вони займатися футболом, баскетболом або флорболом (Chomicz, 2007).

Дослідження, проведені нами в 2011 р. серед учнів сопотських шкіл, засвідчили, що понад 60 % дітей вважає пропозиції своєї школи у сфері організації дозвілля привабливими. Проте можемо спостерігати цікаву тенденцію. Зі зростанням добробуту сім'ї міцніє переконання про недостатність запропонованих пропозицій щодо проведення дозвілля. Водночас, оцінюючи організацію вільного часу, понад 96 % учнів від початкової до середньої школи стверджує, що таких уроків у них не пропонують. Відмінності між рівнями освіти невеликі й коливаються від 0,34 % у ліцеї до 3,5 % у гімназії (табл. 1; рис. 1). Що стосується культури дозвіллевої діяльності, зокрема організації вільного часу, тільки на уроках з фізкультури, біології та, можливо, іноді на виховних годинах зачіпається ця тема. Щодо інших предметів, то тут, у контексті основної навчальної програми, яка дуже часто цілком ігнорує важливий аспект виховання учнів, взагалі немає часу на обговорення цих питань.

Таблиця 1

ОРГАНІЗАЦІЯ УРОКІВ, ПРИСВЯЧЕНИХ ТЕМАТИЦІ КУЛЬТУРИ ВІЛЬНОГО ЧАСУ
З УРАХУВАННЯМ ТИПУ ШКІЛ

Тип навчального закладу	Ні	Так	Разом
Початкова школа (класи 1–6; 7–13 років)	101	3	104
відсоткове відношення у рядку	97,12 %	2,88 %	
Гімназія (класи 1–3; 13–16 років)	469	17	486
відсоткове відношення у рядку	96,50 %	3,50 %	
Ліцей (класи 1–3; 16–19 років)	588	2	590
відсоткове відношення у рядку	99,66 %	0,34 %	
Загалом	1158	22	1180

Джерело: власні дослідження.

Тест χ^2 ; $\chi^2[6] = 36,2$; $p = 0,001$

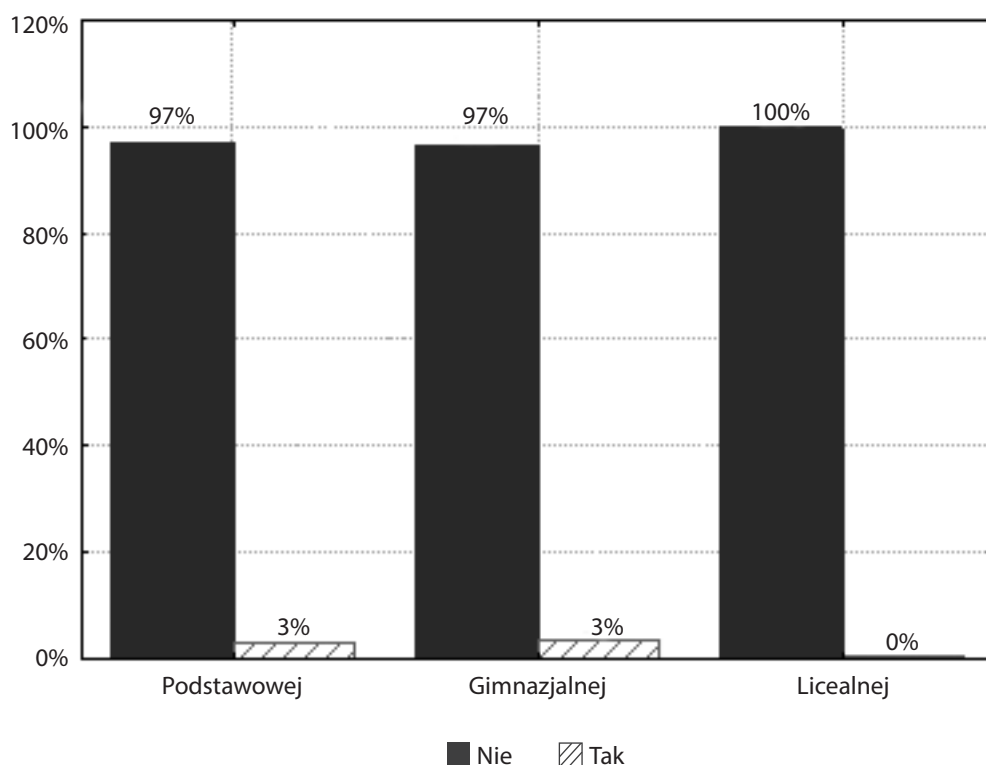

Рис. 1. Організація уроків, присвячених тематиці культури вільного часу з урахуванням типу шкіл

Джерело: власні дослідження.

За даними нашого дослідження, можемо дійти висновку про те, що шкільні пропозиції,

пов'язані з проведенням вільного часу, не є особливо привабливими для учнів (табл. 1; рис. 1).

Таблиця 2

ПРИВАБЛИВІСТЬ ПРОПОЗИЦІЙ ДОДАТКОВИХ ШКІЛЬНИХ ЗАНЯТЬ ДЛЯ УЧНІВ З УРАХУВАННЯМ ТИПУ ШКІЛ

Тип навчального закладу	*Ні	*Радше ні	Радше так	Так	Разом
Початкова школа	14	4	62	24	104
відсоткове відношення у рядку	13,46 %	3,85 %	59,62 %	23,08 %	
Гімназія	105	85	246	50	486
відсоткове відношення у рядку	21,60 %	17,49 %	50,62 %	10,29 %	
Ліцей	122	80	301	87	590
відсоткове відношення у рядку	20,68 %	13,56 %	51,02 %	14,75 %	
Загалом	241	169	609	161	1180

Джерело: власні дослідження.

Тест χ^2 ; $\chi^2[6] = 27,2$; $p < 0,001$

*Точний тест Фішера; $p < 0,001$

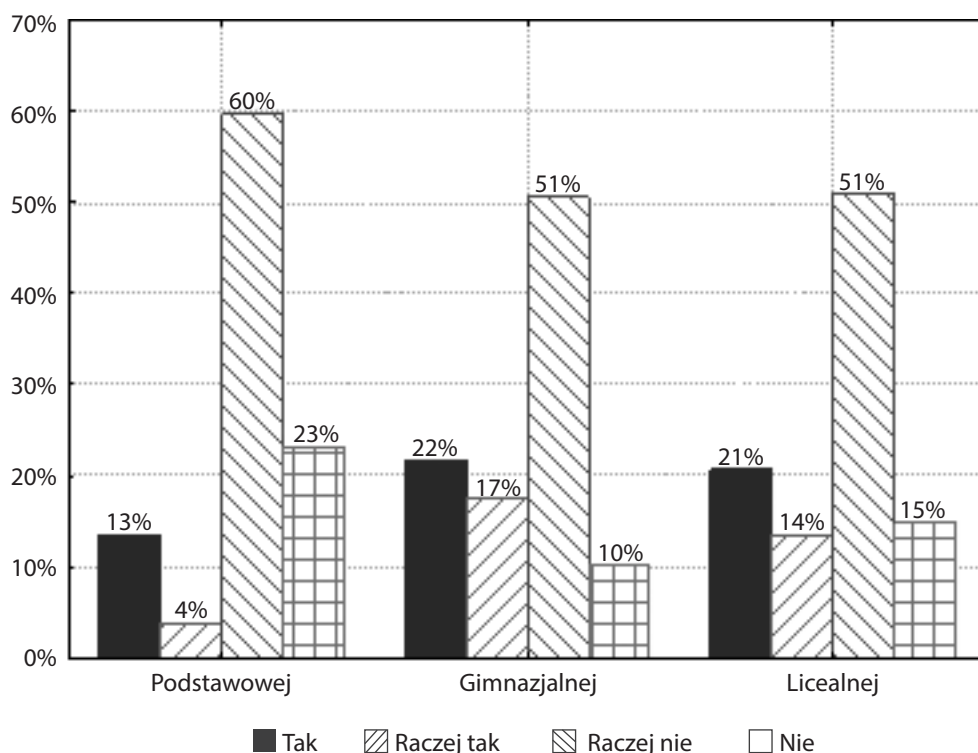

Рис. 2. Привабливість пропозицій додаткових шкільних занять для учнів з урахуванням типу шкіл

Джерело: власні дослідження.

На нашу думку, роль школи у вихованні культури рекреації має враховувати привабливі та цікаві форми рухової активності для учнів, їхні можливості й потреби. Це, своєю чергою, приведе до того, що фізична активність не припиниться із закінченням шкільної освіти, а стане звичкою у дорослому житті. Тому вироблення спортивної звички — найкращий спосіб виховання культури рекреації. Отже, на нашу думку, не можна виправдовувати неспроможність відповідно розв'язати це питання інфраструктурними проблемами або недостатньою кількістю уроків фізичної культури. Адже досить дати школярам звичайну програму, спрямовану на заохочення останніх до фізичної активності, аби зміцнити їхню любов до руху.

Забезпечення урокам фізичного виховання належного рівня здатне посилити інтерес учнів до спорту й відпочинку і таким чином випрацювати в них культуру проведення вільного часу (Rembies, 2002). Це пов'язано з усвідомленням учнями біологічної необхідності руху та факту, що їхнє дозвілля має бути організоване на благо власного здоров'я, слугувати цілісному баченню розвитку молодої людини.

Школа повинна формувати і пропонувати дітям та молоді варіанти проведення дозвілля,

тому необхідно створити й запровадити модельну концепцію використання вільного часу, зокрема в польських навчальних закладах.

Серед основних завдань школи — спрямування психофізичного розвитку учнів та вказування шляхів самореалізації, пов'язаних з їхніми потенційними можливостями, які властиві кожній особистості. З цією метою навчальний заклад має мобілізувати учнів і створити всі необхідні умови для роботи над власним здоров'ям — фізичним, інтелектуальним та моральним, а також соціальним розвитком. Школа повинна пропонувати учням різні методи навчання та виховання: шкільні уроки та позашкільні заходи, краєзнавчі й інтеграційні екскурсії, участь у спортивних змаганнях, спортивні та рекреаційні заходи або рухову рекреацію, організовану за межами школи й пов'язану зі спеціалізованими установами для молоді.

Форми позашкільної рухової активності:

— рекреаційні заняття, організовані самостійно, сім'єю, однолітками, різними організаціями;

— спортивні заходи для молоді, яка демонструє талант у конкретній спортивній дисципліні, організовані спортивними клубами, що існують за місцем проживання дитини;

— екскурсії та туристичні походи, організовані школами й туристичними бюро;

— літні й зимові табори, «зелені» та «білі» школи, організовані навчальними закладами або молодіжними організаціями;

— заняття з корекційної гімнастики, що виправляють дефекти постави та інші порушення в розвитку дітей і підлітків, організовані школами та установами, що підтримують здоровий спосіб життя.

Перелічені форми рухових занять є специфічним доповненням до обов'язкових уроків з фізичного виховання в школі й водночас формою проведення вільного часу. При цьому останній, незалежно від способу та виду діяльності, має бути джерелом приємного й різноманітного досвіду для учня, позитивно впливати на його психіку (Górska, 2002). Тому в процесі спортивної та рекреаційної діяльності необхідно створювати для учнів умови активного відпочинку як для дорослих, що, своєю чергою, допоможе зміцнити звички, які в них розвиваються.

Слід зазначити, що моделі навчальних програм зобов'язують школу формувати культуру вільного часу серед молодого покоління. Особливо важливо, щоб школа як навчальний заклад була головним плацдармом у місцевому середовищі, де здійснюється організація заходів для дітей та молоді. Закон про систему освіти від 7 вересня 1991 р. містить два пункти, що стосуються вільного часу: Глава 1. Стаття 1. Пункт 15: «Система освіти передбачає, зокрема: умови для розвитку інтересів та талантів учнів шляхом організації позаурочних і позашкільних занять, а також формування соціальної активності та можливості проводити вільний час»; Глава 1. Стаття 2. Пункт 3: «Система освіти включає: освітньо-виховні установи, у тому числі шкільні молодіжні гуртки, що сприяють розвитку інтересів і талантів, та використання різних форм дозвілля, а також організації вільного часу». Тому ці завдання освітньо-виховного типу як у школах, так і в інших навчальних закладах повинні бути включені в основну програму загальної освіти. Проте в Основному навчальному плані загальної освіти в початковій школі та Основному навчальному плані загальної освіти в гімназійних і ліцейських закладах не розглядається питання виховання культури відпочинку та вільного часу. Тому правові акти, у яких слабо окреслена зазначена проблема, теж є одним із джерел труднощів, з якими може зіткнутися школа. Проте це не виключає можливості створити модельну концепцію виховання культури вільного часу в молодого

покоління. Адже школи розробляють внутрішні документи, які можуть містити інформацію про освітні й виховні функції, пов'язані з вихованням культури вільного часу. Одним із таких документів є профілактична програма. Вона розроблена відповідно до потреб місцевої громади щодо загроз, соціальної сфери, форматів культури дозвілля. Також програма бере до уваги культурні, спортивні та рекреаційні пропозиції на рівні міста, району або найближчого освітнього закладу.

Створення профілактичних програм, які, своєю чергою, впливають на зміст освітніх програм у школах та побічно — на деякі елементи результативних навчальних планів, пов'язано з тим, що польські сім'ї наражаються на різні небезпеки, які можуть призвести до специфічних дисфункцій. З огляду на це необхідно залучати школи, аби уникнути загроз, зумовлених неблагополучною сім'єю, навіть у сфері бажаних форм культури дозвілля (Korporowicz, 2004).

Іншим документом є результативні програми навчання, які вказують на конкретні дії і теми, що впроваджуються на індивідуальних заняттях у класі. Таким чином, до уроків з фізкультури та інших предметів можна розробити програму, яка прищеплюватиме звички культури дозвілля, а до результативних планів додадуться елементи розвитку учнівського інтересу. Таким чином, заняття стануть цікавою пригодою, пов'язаною з відкриттям знань про світ, людей і культуру. Крім того, завдяки такій організації вільного часу діти зможуть розкрити свій прихований потенційний талант, набути навички, необхідні для різних видів спорту та форм активного відпочинку, розвинути різні форми художньої експресії, особистих компетенцій, які є основою учнівської діяльності у волонтерських та інших організаціях. Велике значення мають і ті шкільні заходи, які сприяють розвитку культури та готують учнів до її сприйняття через участь у проєкції фільмів, театральних виставах, концертах, музейних виставках та інших мистецьких заходах.

Слід зазначити, що перелічені вище програми, які містять елементи виховання культури вільного часу, можуть стати стимулом для впровадження відповідних положень у законодавстві. Останні зобов'язуватимуть школи серйозно й систематично опрацьовувати питання, пов'язані з розробленням моделі концепції освіти у сфері вільного часу.

Отже, слід зазначити, що в сучасних умовах польської шкільної освіти учні мають відносно багато вільного часу, який, крім вико-

нання шкільних завдань та звичних домашніх обов'язків, варто охопити низкою структурних елементів культури дозвіллевої діяльності. Ці заходи можуть заповнювати лауну пошуку реалізації дитячих та підліткових мрій, наприклад у сфері спорту чи туризму; бути спрямовані на пошуки чи шліфування вже відкритих талантів у будь-якій формі позашкільних занять й, нарешті — реалізувати надважливе завдання соціалізації представників молодого покоління, їх уміння працювати в групі, відчувати дружню солідарність з однолітками, розуміти не лише свої потреби і бажання, а й прагнення самореалізації колег.

На жаль, у контексті змісту наведених документів, результатів власних досліджень та професійного досвіду можемо констатувати недо-

статню зацікавленість у прищепленні культури вільного часу як на рівні базових навчальних програм, так і окремих шкільних уроків; загалом відсутність координованого механізму заохочення до такої активності у вільний час серед школярів. Також невтішим є і той факт, що школа у зазначеному аспекті майже не співпрацює з батьками учнів і трактує вільний час своїх підопічних як внутрішню сімейну справу.

Отже, навчальний заклад разом з родиною виконує найважливіші функції — навчання і виховання, втручаючись у сферу організації вільного часу молодого покоління. Разом вони мають формувати модель ставлення до культури вільного часу та його використання з користю для дитини.

ДЖЕРЕЛА

1. Chomicz R. Młodzież a aktywne postawy w czasie wolnym — studium badań o przyczynowości zachowań, "Lider", 2007, nr 6, s. 21–22.
2. Górski A. O pracy kół zainteresowań, "Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze", 2002, nr 4, s. 51–52.
3. Górski M. Rekreacja i sport szkolny w czasie wolnym (program autorski), "Lider", 2003, nr 1, s. 28.
4. Korporowicz L. Konsumpcja doznań w społeczeństwie transformacji. W: M. Marody (red.): Zmiana czy stagnacja. Warszawa, 2004, s. 83.
5. Rechnio B. Czas wolny — radość i problem, "Wszystko dla Szkoły", 2006, nr 6, s. 6–10.
6. Rembies T. Rola nauczyciela wf w kreowaniu aktywnego spędzania czasu wolnego, "Lider" 2002, nr 6, s. 19.
7. Korporowicz L. Konsumpcja doznań w społeczeństwie transformacji. W: M. Marody (red.): Zmiana czy stagnacja. Warszawa, 2004, s. 83.
8. Rechnio B. Czas wolny — radość i problem, "Wszystko dla Szkoły", 2006, nr 6, s. 6–10.
9. Rembies T. Rola nauczyciela wf w kreowaniu aktywnego spędzania czasu wolnego, "Lider", 2002, nr 6, s. 19.
10. Toczek-Werner S. Czas wolny ucznia — nowe wyzwanie dla działalności edukacyjnej w szkole, "Wychowanie na co dzień", 2007, nr 7–8, s. 6–12.
11. Woźniak R.B. Socjologia edukacji i zachowań społecznych. Koszalin, 1998, s. 227–231.
12. Żelazkiewicz M. Szkoła podstawowa jako jeden z organizatorów czasu wolnego uczniów. W: K. Przecławski (red.): Czas wolny dzieci i młodzieży w Polsce, op. cit., s. 231.

Тадеуш Лапиан

РОЛЬ ШКОЛЫ В ВОСПИТАНИИ СРЕДИ УЧЕНИКОВ КУЛЬТУРЫ СВОБОДНОГО ВРЕМЕНИ

В статье предпринята попытка проанализировать роль школы в воспитании среди учеников культуры свободного времени. На основе собственных исследований, проведенных среди учащихся начальных школ, гимназий и лицеев Сопота, представлено состояние школьной деятельности на уровне учебных программ и содержания уроков, направленных на повышение в пределах указанной группы знаний о культуре свободного времени. На основе имеющейся литературы по этому вопросу и вышеупомянутых собственных исследований указаны наиболее важные задачи, которые необходимо выполнить в системе начального и среднего образования с целью улучшения нынешней ситуации. Сочетание теоретических знаний и прямых данных, полученных вследствие собственных исследований, позволило сделать выводы о состоянии изучения проблемы и предложить определенное ее решение. Статья является попыткой инициировать дальнейшие параллельные исследования и сравнительные студии как межрегионального, так и международного масштаба.

Ключевые слова: воспитание, школа, молодежь, культура свободного времени.

Tadeusz Łapian

THE ROLE OF THE SCHOOL IN EDUCATING STUDENTS TO LEISURE TIME CULTURE

The article attempts to analyse the role of the school in bringing up students to the leisure time culture. Based on own research carried out among pupils of Sopot elementary, middle and high schools, the state of school activity on the level of curricula and lesson content, aimed at raising within the indicated group of knowledge about leisure time culture, is presented. Based on the available literature on the subject and the aforementioned own research, the most important tasks to be performed in the primary and secondary education system are indicated in order to improve the current situation. The combination of theoretical knowledge from the subject literature and direct data obtained from own research has enabled the creation of a text that comprehensively presents the chosen topic. The article may be a contribution to further parallel research as well as comparative studies of interregional as well as international character.

Key words: education, school, leisure time culture.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2018.

Прийнято до друку 15.12.2018.